

Sven Cvek i grupa Borovo

Novine *Borovo*: O životu kolektiva Iako integralan dio kulture rada u socijalizmu (sedamdesetih godina u Jugoslaviji izlazi oko 2.000 listova “udruženog rada”, a njihova naklada premašuje nakladu dnevne štampe), fenomen tvorničkih ili radničkih novina danas je gotovo potpuno zaboravljen i vrlo slabo istražen

PETKOM TJEDNIK *Borovo* najstariji tvornički list u zemlji

Izvadak iz izvanrednog izdanja novina Borovo izrađenih u okviru izložbe "Kome treba poduzeće? Kombinat Borovo 1988. - 1991."

U *Sindikalnoj javnosti* od 16. srpnja 1990. među pismima čitatelja nalazimo i ono naslovljeno Ukidaju nam tvornički list!. U njemu sindikalni povjerenik iz krapinskog Krateksa pita: “Što se to događa? Ukidaju se listovi radnih organizacija, čime smo svi uskraćeni za saznanja o radu i poslovanju naših poduzeća”. S obzirom na to da je direktiva za gašenjem lista stigla iz Općine (radi se o političkoj odluci), na pitanje odgovara predsjednik općinske Skupštine. On navodi da je ukidanje lista “privremeno “, da je riječ o “perifernom detalju” u trenutku kada firma odlazi u stečaj te zaključuje: “Ukidanje novina nema nikakve posebne ideologije, već je to dio ekonomskog saniranja stanja”.

Degradacija rada i medija

Iako je ovaj događaj uistinu doživljen kao periferni, sudeći po marginalnom mjestu koje je dobio u sindikalnim novinama, on je zanimljiv iz nekoliko razloga. Onaj najočitiji tiče se trenutka u kojem se tvorničke novine gase. Riječ je o vremenu intenzivnih priprema za privatizaciju društvenog stečajeva i masovnih otpuštanja, ali i o vremenu u kojem većina medija dolazak novih, kapitalističkih društvenih odnosa dočekuje ako ne s entuzijazmom, onda barem sa stavom da novo vrijeme nema alternative. Jugoslavenske tvorničke novine, kojima je zadatak bio pratiti “život kolektiva, radne uspjehe, probleme proizvodnje, radničko samoupravljanje i

radio od 1954. do kraja izlaženja lista u ljeto 1991., prvo kao novinar, a zatim kao dugogodišnji glavni urednik (uredio je i brojeve koji su do 1996. izlazili u Zagrebu). List se u razdoblju od 1947., kada je osnovan (ili, kako ćemo vidjeti, obnovljen), do 1953. zove *Trudbenik*, ali valja napomenuti kako ova tiskovina nije nastala tek iz sindikalne želje za povećanjem produktivnosti rada. Njeni su korijeni, kako neumorno naglašava Markotić, u službenom glasilu tvornice cipela koju je kraj Vukovara 1931. osnovao Tomaš Bata. U Batinoj je tvornici 1932. počeo izlaziti list *Borovo*, “organ saradnika firme Bata”, koji je pokrivaao razne teme vezane za tvornicu i njezino naselje te je prenosio vijesti iz zemlje i svijeta. *Borovo iz tridesetih godina* je, kao i njegov socijalistički sljednik (*Trudbenik* se od 1953. opet zove *Borovo*), inzistirao na vrijednosti i važnosti ljudskoga rada. Ali retoričko slavljenje rada u Batinim novinama bilo je u oštroj suprotnosti sa životnom stvarnošću Batinih radnika. Uvjeti rada u Batinoj tvornici bili su vrlo teški, a radničko organiziranje, iako legalno, nije bilo

Tekst je nastao uz financijsku podršku Rosa Luxemburg Stiftunga SEE.

kulture rada u socijalizmu (sedamdesetih godina u Jugoslaviji izlazi oko 2.000 listova “udruženog rada”, a njihova naklada premašuje nakladu dnevne štampe), fenomen tvorničkih ili radničkih novina danas je gotovo potpuno zaboravljen i vrlo slabo istražen. Kao korektiv takvome stanju, koje je nesumnjivo povezano i s postsocijalističkom degradacijom samoga rada, ovdje nudimo kratak osvrt na povijest i značaj naše tvorničke štampe. Prve tvorničke novine kod nas počinju izlaziti na inicijativu jugoslavenskih sindikata 1947. godine. Riječ je o godini u kojoj mlada socijalistička država kreće u realizaciju prvog petogodišnjeg plana, pa pokretanje izdavačke djelatnosti u tvornicama treba shvatiti i u praktičnom, mobilizacijskom kontekstu. Prvi tvornički listovi – *Raški rudar* (Labin), *Borski kolektiv* (Bor), Drvarski radnik (Drvar), *Udarnik* (Zenica), *Sloboda* (Mostar), *Beljski brigadir* (Belje), *Sujetlost* (Zagreb), *Željeznica* (Zagreb), *Senjsko-resavski rudar* (Senjski Rudnik), *Trudbenik* (Borovo) – uglavnom predstavljaju sindikalne pothvate i prvenstveno služe afirmaciji rada i udarništva. Ipak, njihovo postojanje bilo bi teško zamislivo bez već postojeće, žive tradicije radničkih novina, čiji počeci u Hrvatskoj sežu u sedamdesete godine 19. stoljeća. Prvi naš radnički list bio je zagrebački *Radnički prijatelj iz 1874.*, u čijem zaglavlju iz 1875. stoji: “Glasilo jugoslavenskoga radničkoga stališa”.

Kontinuitet radničke štampe, koja u okolnostima jugoslavenskog socijalističkog fordizma postaje “tvornička “, očit je već nakon letimičnog listanja novina koje su zastupale interese radništva od formiranja nove klase sredinom 19. stoljeća do restauracije kapitalizma krajem 20. stoljeća. Ugrubo i uopćeno, moguće je izdvojiti dva bitna aspekta ovog kontinuiteta. Prvi se tiče tema koje radničke novine pokrivaju. Na teme kao što su novosti iz svijeta politike, urednički komentari, pisma čitatelja, vijesti o radničkim i sindikalnim organizacijama u zemlji i svijetu, zakonodavna problematika, najave i izvještaji sa sportskih i kulturnih događanja, zabavni prilozi, kritički komentari o radnim i životnim uvjetima radništva te pitanja higijene i zdravlja nailazimo i na stranicama devetnaestostoljetnih radničkih listova (dakle na stranicama novina iz perioda prije socijalističke revolucije), i u tvorničkoj štampi nakon 1947. Naravno, konkretan društveni i institucionalni kontekst uvijek daje specifičnu formu pojedinim izdanjima, pa su tako tvornički listovi u samoupravnom socijalizmu neizostavno pisali i o sastancima radničkih savjeta, odlukama sindikalnih konferencija i partijskih organizacija, radu rukovodstva i zborovima radnika. Za razumijevanje drugog aspekta kontinuiteta ove kulturne forme možemo se pak poslužiti formulacijom kojom Josip Cazi opisuje naš prvi radnički list: “(on) je učio radnike i upućivao ih kako da gledaju radničkim očima na pojedina pitanja”. Radničke su novine dakle imale važnu edukacijsku ili prosvjetnu funkciju, neodvojivu od nastojanja da se radništvo emancipira (ne zaboravimo da je opismenjavanje radnika jedan od glavnih zadataka sindikata nakon II. svjetskog rata). One su također nastojale zastupati rad kao klasu, izgrađivati svijest i stavove te širiti znanje koje će ovu emancipaciju omogućiti.

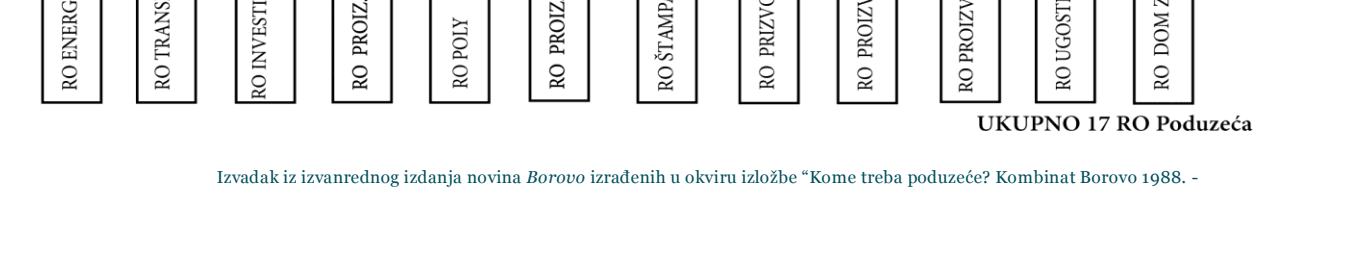
Novine bez generalnog direktora

Da bismo ovim općenitim primjedbama dali konkretniji sadržaj, ali i ukazali na kompleksnost i važnost fenomena radničke štampe, pozabavit ćemo se najstarijim tvorničkim listom u Jugoslaviji – *Borovom*, tjednikom nekad velikog Jugoslavenskog kombinata gume i obuće iz Vukovara. Pritom će nam, osim samog tvorničkog lista, od pomoći biti i sjećanja Božidara Markotića koji je u Borovu

model za ostale tvorničke listove u nastanku. Božidar Markotić o tome kaže: “Na samom početku, mali je broj listova Jugoslavije, tj. mali broj kolektiva, slao svoje ljude u Borovo da vide kako Borovo pravi novine. Dakle, najčešće po sugestiji sindikata, ljudi su tu dolazili. Njih je zanimalo kako se prave novine. Čak i tehnički dio, pa bi posjetili i našu štampariju. Borovo je tada imalo ukupno 3.900 radnika. Kako su iz drugih kolektiva dolazili u Borovo da se zanimaju za način proizvodnje i dizajn novina, mi smo imali, pa i moja malenkost, utjecaja na razvoj jugoslavenske štampe. Stvarno smo imali direktnog utjecaja, dakle pomagali smo kolegama da organiziraju novine i da stvore neovisnost u pogledu uređivanja”.

Markotić se dotiče i važnog pitanja pozicije tvorničkih novina u kontekstu širih društvenih i političkih odnosa. Njegovo iskustvo vrijedno je pažnje i zbog toga što u pitanje dovodi danas uobičajeno razmišljanje o jugoslavenskom socijalizmu kao “totalitarnom” sistemu. Prema Markotiću, veća sloboda pisanja tvorničkih listova

KULTURNA POVIJEST RADA: TVORNIČKE NOVINE

Izvadak iz izvanrednog izdanja novina Borovo izrađenih u okviru izložbe “Kome treba poduzeće? Kombinat Borovo 1988. -

poklapa se s uvođenjem samoupravljanja, jer od od pedesetih se godina moglo “i u novinama lakše o svemu pisati”. “Činjenica je – vi možda nećete vjerovati – da mi nismo nikad pisali po diktatu. Moram povući malu paralelu sada iz ovog vremena: na primjer u novinama koje su izlazile oko 48 puta godišnje – znači, sedamdesetih i osamdesetih godina u 12 do 13 tisuća primjeraka svakog petka – mi smo sliku generalnog direktora godišnje objavili svega četiri puta. Za razliku od aktualnog trenutka kada u lokalnim novinama, *Vukovarskim novinama*, imate gradonačelnika u jednom broju deset puta. Treba reći, ‘72. godine bilo mi je naloženo da na prvu stranicu moramo staviti zaključke općinskog komiteta o odgovornosti nas nekih tamo koji smo nešto pogriješili. Znači moramo ih staviti, i ja sam onda normalno, kako sam morao, te zaključke prve stavio. To je tako. Ali nikad se nije dogodalo – teško je vjerovati, ali to je istina – da je direktor nazvao mene i rekao: ‘Markotiću, zdravo, dodi kod mene. Znaš, ne radi se to tako – trebate ovako. Ne’.

Kako živi tvornica?

Riječi glavnog urednika potvrđuje i uvid u stare brojeve *Borova*. *Borovo* je o životu tvornice izvještavalo demokratski, dajući glas svim pozicijama uključenim u funkcioniranje kombinata: od pogonskih radnika, preko inženjera, sindikata, Partije i radničkih savjeta, do uprave i generalnog direktora. Unutar ovih složenih odnosa (kombinat je zapošljavao oko 23.000 ljudi) tjednik je svoju poziciju pokušavao održati nezavisnom, o čemu svjedoči i činjenica da (objavljene) kritike na pisanje lista stižu uglavnom s upravljačkih pozicija. Uz odjke hrvatskoga proljeća na koje se referira Markotić spomenut ćemo drugi, recentiji politički nalog izravno povezan s dramatičnim društvenim promjenama o kojima je riječi bilo i

na početku ovoga teksta. Početkom 1990. *Borovo* bez komentara prenosi “stavove o zadacima informiranja u poduzećima u funkciji ostvarivanja privredne reforme”, koje donosi Privredna komora Jugoslavije. U direktivi Komore navodi se da tržišna orijentacija u privređivanju i marketinški pristup organizaciji rada i poslovanja pretpostavljaju da je sistem informiranja sastavni dio ukupne poslovne politike svakog poduzeća. U jeku priprema za sveobuhvatno okretanje tržištu od tvorničkih se novina traži da budu “faktor mobilizacije” za reformu i za “stvaranje pozitivne klime za poduzetništvo”. Zanimljivo je da su urednici *Borova* ove parole za novo vrijeme smjestili, ironično, tik do citata iz prošlih vremena. Na istoj stranici u obljetničkom reprintu izvještaja s prvog skupa urednika tvorničkih novina godine 1955. kao prvi zadatak ovih listova ističe se “život (radnog) kolektiva”. Prisjećajući se ove epizode, Markotić kaže da je njegova redakcija odlučila ignorirati zahtjev Komore i ostati pri staroj uređivačkoj politici – “novine govore o tome kako tvornica živi”. Redakcija